

ТАМАРА КРСТИЋ

КЊИЖЕВНОСТ ЖИВИ И ОД УОБРАЗИЉЕ

Разговор са Милованом Марчетићем

Милован Марчетић рођен је 1953. године у Приједору. У Србији живи од средине седамдесетих година, од 1979. у Београду, где је студирао општу књижевност са теоријом књижевности. Пише поезију и приче и уређује *Београдски књижевни часопис*. Раније је уређивао *Књижевну реч*, *Реч* и *Књижевност*.

Досад је објавио осам књига поезије, међу којима две књиге изабраних песама. Најновија песничка књига, *Иза заворених очију*, објављена му је 2010. године. Прву књигу прича, *Животићесника*, објавио је 1996. године, затим *Мој Холивуд* (2000), *Прво лице* (2003), *Зайисе на снегу* (2012). За већину и песничких и прозних књига је награђиван, песме и приче су му превођене и увршене у антологије и изборе савремене српске поезије или прозе. Приредио је књигу *Земаљски дугови* (2012), састављену од 30 прича у којима се Иво Андрић појављује као јунак.

Један од повода за овај разговор је „Андрићева награда” за 2011. годину, која је Миловану Марчетићу додељена за причу *Изразак*, те његова недавно објављена нова књига прича, *Зайиси на снегу*.

Тамара Крстић: *Као писац прича у којима се као јунак појављује Иво Андрић и као добитник „Андрићеве награде”, да ли Андрића видиш као насцељ савременика или његово дело осцаје као завештање 20. века?*

Милован Марчетић: Андрићево дело припада нашем времену и у ужем, формалном, језичком смислу, и по порукама које у

њему налазимо. Свет који Андрић описује у својим приповеткама и романима, како у онима у којима пише о Босни, тако и у својој београдској прози, није потпуно нестао. И данас се тај свет, и с оне и са ове стране Дрине, може чути и видети, препознавати у говору и понашању, у етичком ставу, у причи или ћутању. Није нестао ни онај Београд и београдски свет о којем је Андрић писао у *Госпођици* или у *Зеки* и другим београдским причама. Немамо никаквих проблема ни у комуникацији с његовим делима на језичкој равни. Андрићева реченица може да буде највиши узор и за наше данашње писце.

Андрић припада нашем добу и припадаће будућем и по томе што његово дело садржи онај универзални квалитет који га чини савременим и после физичке смрти аутора. Андрић је наш књижевни савременик и по томе што у његовом делу налазимо оне вредности којих се држимо када говоримо о књижевности и књижевном укусу. Истина, тај књижевни укус увелико је и он градио. Нешто од овога рекао сам и у излагању после доделе награде.

Прича Излазак, за коју сīе на̀грађени, исīриповедана је из необичне йерсїекїшїве: јунак и исїовремено нараїтор у йричи је йацов који живи у Народној скуйщїшїни. Да ли су йоїшцаји за избор йаковоџ јунака долазили и из не йако реїшких йримера йрича у којима су јунаци живоїшїе, као щїто су, рецїмо, Кафкин Преображај, Барнсова Историја света у 10 ½ поглавља, можда и Андрићева Прича о везировом слону, или Аска и вук?

Када сам ту причу писао, нисам помишљао на књигу и приче које помињете, мада, наравно, нисам заборављао да се кроз историју књижевности и животиње јављају као књижевни јунаци. За оно што сам желео да кажем у причи, приповедачка перспектива морала је да буде што непристраснија, ма колико истовремено била необична и неочекивана. Пацов који у тој причи приповеда је разумно биће и један од мојих ауторских задатака био је да уверим читаоца да је могуће да животиње размишљају о људима, њиховом понашању и проблемима. Али, чак и без тог уверавања, у причама у којима се животиње појављују као јунаци важно је да оне говоре о људима. Прича *Излазак* говори о људима. У њој се не поистовећују људи с пацовима, већ обратно: пацови су поистовећени с људима, они попримају особине људи и, што је најважније, имају способност да мисле.

Од четири приче које сте поменули, *Излазак* је ипак најближи једној Барнсовој причи из *Исїорије светїа у 10 ½ йоџлавља*, мада, кажем, док сам причу писао нисам помишљао ни на ту књигу.

Прича Излазак је њре, свеџа, један иронијски поглед, из необичне ѡерсијективне, на ѡолићичку историју земље. Да ли се ѡрича, ипак, може читати и као саркастичан ѡриказ друшћива у коме влада немар и ѡрема уметности, знању, књизи, библиотекама? Колико се идејни ѡлан ове ѡриче ослања на остале ѡриче у књизи Записи на снегу?

Поједностављено речено, у *Изласку* се говори о историји једне државе, о једној познатој грађевини и једном важном датуму. Држава је Југославија (у мањем делу приче, то је и Србија), зграда је здање Народне скупштине (али не Скупштине Србије, већ Скупштине Југославије, пошто је та зграда највећи део своје историје била Скупштина Југославије, оволике или онолике, овакве или онакве, краљевине, социјалистичке или демократске републике), а гранични датум приче је 5. октобар 2000. године.

Друштво у коме влада немар и према уметности, знању, књизи, библиотекама, како кажете, није у главном фокусу приче, мада не спорим могућност да неки читаоци могу да извлаче и такве закључке. Тежиште је више на уклетости те грађевине, уклетости која је утицала на историју државе, или тачније *држава* којима је та грађевина била парламент. Заиста је прошло тридесет година од ударања темеља до завршетка њене градње и заиста постоји пророчанство да ће владар земље бити убијен када зграда буде подигнута. Краљ Александар заиста јесте убијен у време када је зграда завршавана. Постоји и прича да између владиних зграда у центру Београда постоје подземни пролази... Наравно, то не значи да и аутор приче верује у поменута пророчанства. Његово је било да своје јунаку пружи аргументе за одлуку да из зграде исели припаднике свога рода, да ти аргументи буду уверљиви и за читаоце, ма колико све то било немогуће у реалном свету.

Ова прича је другачија од свих прича и у *Записима на снегу* и у мојим претходним прозним књигама. Њен идејни план не ослања се директно на остале приче у књизи. Али свакако постоје разноврсне друге везе, директне и индиректне, између прича унутар ове књиге и са причама из других књига. Мислим да је боље да те везе откривају читаоци.

На једној сћрани замишљене осе Ваще књиџе биле би оне ѡриче у којима одјеци историје ѡосћоје, али као документи времена и година ѡјединачних људских животиа и судбина. Оне ѡочињу сећањем на време одрасћања у ѡричи Недеља, насћављају се маркирањем неких ѡренућака животиа јунака кроз сећање на различите каћуће које је носио од младићких до ѡзних година,

у њричи Пет капута, а завршавају се „фотографским записима” као малом књижевном историјом, у њричи У улици бесмртних песника. Колико су ове њриче и записи из Вацеџ живоџа?

Више него у ранијим прозним књигама неке од тих прича јесу „записи из живота”, али су то, ипак, књижевни записи. Оно што се стварно дешавало надграђивано је измишљеним, али, као што би рекао Аристотел, вероватним догађајима. Недеља је најстарија прича у књизи и много тога што је у њој казано засновано је на ономе што се заиста дешавало. Слично је и са причом *Пет капута*, у којој сам хтео да кажем да људи понекад своје животне етапе разграничавају и неким наизглед неважним стварима. Једна од таквих ствари може да буде и зимски капут. Мислим да зимске капуте не треба потцењивати као животне, па и историјске маркере: то је одевни предмет који се ређе купује него рецимо кошуље или панталоне, и у времену какво је било наше, у 20. веку, историјска збивања и култура коју су она доносила утицали су и на одевање, па, према томе, и на то какве ћемо капуте носити. Тако сам и ја када сам дошао у Београд и почео да пишем носио ђубретарац, један од пет капута из приче, капут који је тада, у време још живе хипи културе, био модеран одевни предмет.

Прича *У улици бесмртних песника* састављена је од седам записа од којих су неки нови, неки објављени у претходним књигама, али у другачијим контекстима, неки проширени. Записе сам назвао „фотографским” због тога што су писани и на основу неких фотографија, снимљених од времена детињства до новијег времена. Када прођу године и када посматрамо те давно начињене снимке, бар неке од њих подсећају на епифаније, на „изненадно откровење суштине ствари”, када оно што је у тренутку „ухваћено” фотографским апаратом добије значење на какво нисмо помишљали или га нисмо били свесни у тренутку снимања. У завршном запису ове „приче”, *Завешта епифанија*, покушао сам да „описем” процес епифаније, пропуштајући кроз један фокус низ сећања, призора, слика важних за мој живот.

На другој страни биле би њриче које садрже критички поглед на наше време, било да је џо поглед усамљеника који не мођу да њрихвате владајући систем вредности (Злослутне речи), било да је џо поглед песника који би да за џаре највишу еџ о новобођаџицу и џако реце бар део својих социјалних џроблема (Тајкунски еп).

Неки јунаци прича време и средину у којима живе виде критички, други резигнирано, трећи иронично, а сви помало само-

иронично, свесни немогућности да ствари око себе промене. Али њихов однос према ономе што се око њих догађа далеко је од равнодушног, јер они о томе стално размишљају. У неком смислу јунак, или јунакиња, тих прича је и њихова свест. Јунак приче *Злослужбене речи*, Богдан Беук, је кафкијански лик, смештен у нашу средину и наше време. Хтео сам том причом да кажем како у комуникацији између људи једни међу њима нешто разумеју овако док то исто други разумеју потпуно другачије, да је неспоразуме који из тога настају тешко отклонити и да такви покушаји само рађају нове и продубљују старе неспоразуме. Мислим да је то врло раширена појава и да Богдан Беук није тако редак тип људи код нас. Значење онога што говоримо зависи увек од контекста у којем је изговорено, и тај ковитлац неразумевања и осујећености захвата свест Богдана Беука, који је иначе лектор и по својој би професији требало да доприноси бољој комуникацији међу људима.

Кореспонденти епистоларне приче *Тајкунски еј* мислим да су и најдословније критични, резигнирани и подсмешљиви према оном што се око њих дешава. А пре свега су самоиронични.

Причу Милосрђе почињете аутоципцијом, ијј. сѣиховима из ѿесме Једна помисао о времену из Ваце најновије ѿесничке књиџе Иза затворених очију. Прозни одџвор као ѿоенѣа налази се на крају ѿриче. Колико овако осмишљена сѣрукѣура ѿриче џовори о неодојивосѣи Ваце ѿоезије и ѿрозе?

Крај те приче је помало филозофски, наравно лаички филозофски, јер се поставља питање да ли садашњост као неко мерљиво време уопште постоји. Кад изговоримо реч „сада” мислећи на време које није ни прошлост ни будућност, и сам тај чин изрицања те речи постао је прошлост. У причи се каже да је оно што се десило било логично да се деси самим тиме што се десило и тиме што више не може да буде промењено, и онда, ако је тако и ако се промени временска перспектива, може се посматрати и као нешто предвидиво. Стари Грци су то називали „судбинска предоређеност”, али и ми, уз Ајнштајнову теорију релативности и нове теорије о простору-времену, имамо разлога да тако размишљамо о времену и догађајима у времену.

Природно је да се моја поезија и проза допуњују и прожимају, не само због чињенице да их је писао исти аутор, већ и по оним темама које су ме као писца интересовале. Писање поезије свакако ми је помагало у „економисању” речима, с циљем да с мање речи и правим лексичким избором дођем до жељеног садржаја и форме.

Да ли би стихови које сīе цитирали у прича могли да сīоје на почетку књиге, подсећајући на време као обликовани елементи приповедања?

У прича Милосрђе једна реченица гласи: „Само је сивар временске перспективе из које гледаће на догађаје.” Колико су приповедачке перспективе, пре свега временске, одређивале форме Ваших прича?

Ти стихови могли би да стоје на почетку књиге, али ту би њихово значење било много неодређеније. Мислим да би на том месту деловали и патетично и претенциозно. Цитати пре почетка данашњих књига, нарочито романа, и нарочито код нас, најчешће немају покриће у самом садржају и порукама тих дела. Ја сам сам себе цитирао и мислим да је мој грех у том смислу мањи.

О временским перспективама из којих може да се гледа на догађаје нешто сам рекао у одговору на једно од претходних питања. Подразумева се да фактор времена и начини на које се оно користи у приповедању могу да утичу на саму форму прозног текста. Ти утицаји видљиви су и у мојим причама.

Фотографије су заустављени, неизбрисиви исечак времена. Оне су и сећања у којима снега нема. На „фотографијама у снегу” оцртавала би се белина, хладноћа, неухватљивост трајања и недефинисаност бића које само телом пада на снег. Да ли је на оваквом контрасту осмишљен и наслов Ваше књиге?

Један мој пријатељ а онда и један критичар рекли су да синтагма „записи на снегу” асоцира, ма колико то било парадоксално, на нешто потпуно супротно – на записе урезане у камену. И књижевност је таква уметност: може да се јавља као тешко приметан отисак у снегу и као „за вечност” урезана порука у камену. „Техника” отиска, међутим, није толико важна, већ је важно шта од тих отисака остане у нашем сећању. Записи на снегу које ће завејати нови снег или ће нестати када се снег истопа, могу да постану записи у времену ако смо их запамтили и ако нам нешто и у будућности буду значили, а записе у камену можемо прочитати и заборавити.

Снег провејава кроз Ваше приче али се круж описује Записом о снегу (као епизодом књиге) или речима Црњанског?

Волео бих да имам више времена и да дуже пишем о снегу, слично Пастернаку у *Детинству Ливерсове* и *Защитиной*

повељи и Црњанском у *Kod Hyperborejaca* и у путописима. Моја сећања на снег из детињства још су врло жива. И данас ме сваки први снег врати у то време.

Црњански каже да је и он „... као сваки човек, уобразио, да иза тог (’иза бескрајне ледене пруге, вечног леда’) мора бити земља неког вечног Сунца. Код *Hyperborejaca*.” „Понављам то, иако тога нема”, наставља Црњански и тиме нам каже да је врло важна и сама уобразиља да нешто постоји. И књижевност је таква: оно о чему смо писали не постоји у стварности, али постоји у нашој уобразиљи, а то је довољно за постојање књижевности.

Као уредник Београдског књижевног часописа, можете ли нам рећи каква је позиција и третман приче у савременој српској књижевности?

У ужем кругу бољих познавалаца и новије и старије књижевности, прича је још увек врло цењен жанр, али то, нажалост, није тако када је у питању њена читаност и третман од стране издавача, културних рубрика у новинама итд. Ниво приповедачке књижевности, чини ми се, данас више одржава прича него роман, а мислим да је тако било и у добром делу двадесетог века. У Србији добрих писаца прича данас има више од оних пет-шест о којима се, не увек са покрићем, највише прича. Тако је и због тога што се данас често више пажње посвећује публицитету него квалитету (да мало римујем).

Пишете и поезију и прозу, уређујете часопис, раније сте уређивали друге часописе... Како усклађујете ова три „посла” и да ли сте задовољни како их, као и Вас као писца и уредника, прихвата књижевна и читалачка јавност?

Када су у питању моја поезија, проза и уређивање, неки од оних који кроје капу (а и капут) савремене књижевности често су једно од другог одузимали, уместо да, како би било логично, једно с другим сабирају. Сигуран сам да бих да живим на Аљасци, у Лапонији или на Новом Зеланду и да сам на недељу дана слетео у Београд, добио за ту недељу више публицитета него што сам га, као песник, прозаиста и уредник у последњих десет година добио у *Полицији* и *Вечерњим новостима*, од којих живим пар стотина метара далеко.